

Prądnik. Prace Muz. Szafera	24	83–98	2014
-----------------------------	----	-------	------

ANNA SOŁTYS-LELEK¹, BEATA BARABASZ-KRASNY²,
KATARZYNA MOŹDŻEŃ³

¹Ojcowski Park Narodowy, 32–045 Sułoszowa, Ojców 9, ana_soltys@wp.pl

²Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Zakład Botaniki, Instytut Biologii, ul. Podchorążych 2, 30–084 Kraków, bbk@up.krakow.pl

³Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Zakład Fizjologii Roślin, Instytut Biologii, ul. Podchorążych 2, 30–084 Kraków, kasiamozdzen@interia.pl

**ROŚLINY OJCOWSKICH DOLIN W ORNAMENTACH
DEKORACYJNYCH KAPLICY „NA WODZIE”
P. W. ŚW. JÓZEFA RZEMIEŚNIKA
W OJCOWSKIM PARKU NARODOWYM (POŁUDNIOWA POLSKA)**

**Plants of of Ojców valleys in decorative ornaments
in the Chapel “On the Water” St Joseph the Craftsman
in Ojców National Park (southern Poland)**

Abstract. The paper presents the systematic list of plants depicted in decorative ornaments in St Joseph the Craftsman’s Chapel on the Water in Ojców National Park (southern Poland). Altogether, in the decorative ornaments of the chapel 61 elements inspired by the plant world were identified. Among them, the genus of at least 10 plant-like elements and the species of 51 of them were determined.

Key words: flora, plant-like motifs, Chapel on the Water, Ojców National Park, Poland

WSTĘP

Ojcowska kaplica „Na Wodzie” p. w. św. Józefa Rzemieślnika została wzniesiona w 1901 roku, w miejscu wcześniejszych XIX-wiecznych łaźniek zdrojowych. Usytuowana jest w malowniczej Dolinie Prądnika, u stóp dużego masywu skalnego, zwanego Skałami Prałatki. Teren ten obecnie stanowi fragment utworzonego tu w 1956 roku Ojcowskiego Parku Narodowego (OPN). Bezpośrednim otoczeniem kaplicy są wielogatunkowe łąki kośne i nadpotokowe ziołorośla Doliny Prądnika. Sama zaś budowla wyróżnia się na tle białych skał i lasów liściastych, porastających zbocza doliny.

Kaplica jest przykładem drewnianego budownictwa, zwanego stylem szwajcarsko-ojcowskim, opartego zarówno na miejscowych, jak i zapożyczonych motywach zdobniczych. Wewnątrz kaplicy znajdują się trzy pochodzące z różnych okresów ołtarze, których szczyty są stylizowane na chłopskie chaty. Barwny ołtarz soborowy i pulpit, namalowany w 1983 roku przez Urszulę Mosur-Nowak, mieszkankę Ojcowa, przedstawia liczne rośliny ro-

snące w ojcowskich dolinach (Partyka 2001). Znacznie starsze są ołtarze boczne: lewy z obrazem papieża Piusa V i prawy z obrazem św. Józefa Rzemieślnika, których antepedia sygnowane są na rok 1905. Z kolei antepedium ołtarza głównego, z obrazem Matki Boskiej Wspomożycielki Wiernych, opatrzone jest datą – 1902 r. (Fot. 1).

Fot. 1. Wnętrze Kaplicy „Na Wodzie” w Ojcowie. Fot. A. Sołtys-Lelek, 2014

Photo 1. The interior of the Chapel „On the Water” in Ojców. Photo by A. Sołtys-Lelek

Pomimo licznych, drukowanych wzmianek o kaplicy, brak jest pełnych opracowań dotyczących historii, architektury, czy wystroju kaplicy (m.in. Bosak 1997; Leonowicz, Leonowicz 1996; Łuczyńska-Bruzda 1978; Mitkowska 1995; Partyka 1979, 1988, 1990, 2001, 2006; Zoga 1974). Nieco więcej informacji o kaplicy można znaleźć w tekstach ks. Walentego Załuskiego pisanych wkrótce po jej budowie (Załuski 1902, 1903). Natomiast nie powstała jak dotąd żadna publikacja, zawierająca wykaz roślin spotykanych w jej ornamentach dekoracyjnych. Dlatego też celem niniejszego opracowania jest sporządzenie wykazu systematycznego roślin, stanowiących element dekoracyjny wyżej wymienionej kaplicy.

METODYKA

Analizę motywów roślinnych w kaplicy „Na Wodzie” wykonano dla następujących obiektów znajdujących się wewnątrz: antepedium ołtarza soborowego (Fot. 2), pulpitu (Fot. 3), antepedium ołtarza głównego (Fot. 4), antepedium ołtarza bocznego lewego (Fot. 5), antepedium ołtarza bocznego prawego (Fot. 6), szczytu ołtarza głównego (Fot. 7) oraz dekoracji bocznych słupów ołtarzy (Fot. 8). Identyfikację roślin przeprowadzono

Fot. 2. Antepedium ołtarza soborowego:

Photo 2. Antepedium of the conciliar altar:

1 – pszenica zwyczajna *Triticum aestivum*, 2 – psianka *Solanum*, 3 – żyto zwyczajne *Secale cereale*, 4 – lnicia pospolita *Linaria vulgaris*, 5 – świerzbica polna *Knautia arvensis*, 6 – róża dzika *Rosa canina*, 7 – barszcz pospolity *Heracleum sphondylium*, 8 – wyka *Vicia*, 9 – drzazka średnia *Briza media*, 10 – dzwonek brzoskwiolistny *Campanula persicifolia*, 11 – cieciora pstra *Coronilla varia*, 12 – chaber bławatek *Centaurea cyanus*, 13 – cykoria podróżnik *Cichorium intybus*, 14 – dziewanna kutnerowata *Verbascum phlomoides*, 15 – przytulia *Galium*, 16 – wilczomlec sosnka *Euphorbia cyparissias*, 17 – rojownik pospolity *Jovibarba sobolifera*, 18 – fiołek *Viola*, 19 – przywrotnik *Alchemilla*, 20 – pajęcznica gałęzista *Anthericum ramosum*, 21 – wilczomlec *Euphorbia*, 22 – lilia złotogłów *Lilium martagon*, 23 – jaskier rozłogowy *Ranunculus repens*, 24 – szczawik zajęczy *Oxalis acetosella*, 25 – rzeżusznik piaskowy *Cardaminopsis arenosa*, 26 – przylaszczka pospolita *Hepatica nobilis*, 27 – dzwonek pokrzywolistny *Campanula trachelium*, 28 – zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, 29 – bluszcz pospolity *Hedera helix*, 30 – zachyłka oszczepowata *Phegopteris connectilis*, 31 – tojeść rozesłana *Lysimachia nummularia*, 32 – dzwonek okrągłolistny *Campanula rotundifolia*, 33 – goździk kropkowany *Dianthus deltoides*, 34 – kostrzewa blada *Festuca pallens*, 35 – przytulinka wiosenna *Cruciata glabra*, 36 – stokrotka pospolita *Bellis perennis*, 37 – zanokcica skalna *Asplenium trichomanes*, 38 – poziomka *Fagaria*, 39 – naparstnica zwyczajna *Digitalis grandiflora*, 40 – jastrun właściwy *Leucanthemum vulgare*, 41 – przytulia właściwa *Galium verum*, 42 – dzwonek jednostronny *Campanula rapunculoides*, 43 – wierzbówka kiprzyca *Chamaenerion angustifolium*, 44 – kąkol polny *Agrostemma githago*, 45 – przytulia pospolita *Galium mollugo*, 46 – dzwonek rozpięchły *Campanula patula*, 47 – ostnica Jana *Stipa joannis*, 48 – krwawnik pospolity *Achillea millefolium*.
Fot. (Photo by) A. Sołtys-Lelek, 2014.

w oparciu o następujące atlasy i przewodniki botaniczne: Szafer i in. (1986), Šomšák (1990), Rothmaler (2005) oraz elektroniczny atlas roślin naczyniowych Polski (<http://www.atlas-roslin.pl/>). Nazewnictwo roślin i układ systematyczny przyjęto za Mirkiem i in. (2002).

Dla każdego zidentyfikowanego taksonu podano: skróty nazw obiektów, na których występuje jego motyw wraz z numerem zaznaczonym na fotografii obiektu oraz naturalne siedlisko w Ojcowskim Parku Narodowym wg Michalika (1978). Znaczenie symboliczne roślin przyjęto za Kopalińskim (1991).

Skróty zastosowane w pracy: OS – ołtarz soborowy, P – pulpit, OG – ołtarz główny, OBL – ołtarz boczny lewy, OBP – ołtarz boczny prawy, SOG – szczyt ołtarza głównego, DBO – dekoracje bocznych słupów ołtarzy.

WYNIKI

Poniżej zamieszczono systematyczny wykaz rodzajów i gatunków roślin występujących w analizowanych obiektach kaplicy „Na Wodzie”. Ogółem zidentyfikowano 61 elementów inspirowanych światem roślinnym, wśród nich 10 oznaczono przynajmniej do rodzaju, a 51 do gatunku. Niestety wiele motywów roślinnych okazało się niemożliwych do identyfikacji, ze względu na daleko posuniętą ich stylizację.

Gromada: *Pteridophyta*

Klasa: *Polypodiopsida*

Rząd: *Polypodiales*

Rodzina: zanokcicowate *Aspleniaceae*

1. **Zanokcica skalna** *Asplenium trichomanes* L.: OS (37);

W OPN gatunek bardzo częsty na skałach wapiennych, piarzyskach i starych murach.

Rodzina: zachyłnikowate *Thelypteriaceae*

2. **Zachyłka oszczepowata** *Phegopteris connectilis* (Michx.) Watt: OS (30);

Rzadki gatunek rosnący w lasach (zespoły: *Dentario glandulosae-Fagetum*, *Tilio-Carpinetum*, *Pino-Quercetum*) i zaroślach.

Rodzina: wietlicowate *Athyriaceae* (*Woodsiaceae*)

3. **Wietlica samicza** *Athyrium filix-femina* (L.) Roth: OBL (3), OBP (2);

W OPN gatunek pospolity w lasach liściastych (klasa *Quercio-Fagetea*).

Rodzina: narecznicowate *Dryopteridaceae* (*Aspidiaceae*)

4. **Narecznica samcza** *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott: OG (6), OBL (2);

Gatunek bardzo pospolity w lasach i na ich obrzeżach oraz w cienistych zaroślach.

Gromada: *Spermatophyta*

Podklasa: *Coniferophytina*

Klasa: *Pinopsida*

Rząd: *Pinales*

Rodzina: sosnowate *Pinaceae*

5. **Jodła pospolita** *Abies alba* Mill.: OG (1);

Rośnie bardzo często w buczynach, nieco rzadziej w gładach. W XIX wieku panujący gatunek drzewa w OPN.

Podklasa: *Magnoliophytina*

Klasa: *Magnoliopsida*

Rząd: *Ranunculales*

Rodzina: jaskrowate *Ranunculaceae*

6. **Zawilec gajowy** *Anemone nemorosa* L.: OS (28);

Fot. 3. Pulpit:

Photo 3. Lectern:

1 – żyto zwyczajne *Secale cereale*, 2 – mak polny *Papaver rhoeas*, 3 – owies zwyczajny *Avena sativa*, 4 – chaber bławatek *Centaurea cyanus*, 5 – koniczyna białoróżowa *Trifolium hybridum*.

Fot. (Photo by) A. Sołtys-Lelek, 2014.

Fot. 4. Antepedium ołtarza głównego:

Photo 4. Antepedium of the main altar:

1 – jodła pospolita *Abies alba*, 2 – bluszcz pospolity *Hedera helix*, 3 – dziewięciśł bezłodygowy *Carlina acaulis*, 4 – zawilec wielkokwiatowy *Anemone sylvestris*, 5 – lilia złotogłów *Lilium martagon*, 6 – nerecznica samcza *Dryopteris filix-mas*. Fot. (Photo by) A. Sołtys-Lelek, 2014.

Fot. 5. Antepedium ołtarza bocznego lewego z wizerunkiem papieża Piusa V:

Photo 5. Antepedium of the left side altar with a picture of Pope Pius V:

1 – owies zwyczajny *Avena sativa*, 2 – nercznica samcza *Dryopteris filix-mas*, 3 – wietlica samicza *Athyrium filix-femina*, 4 – mak polny *Papaver rhoeas*, 5 – jastrun właściwy *Leucanthemum vulgare*, 6 – pszenica zwyczajna *Triticum aestivum*, 7 – marchew zwyczajna *Daucus carota*. Fot. (Photo by) A. Sołtys-Lelek, 2014.

Fot. 7. Szczyty ołtarza głównego (takie same zakończenia mają ołtarze boczne):

Photo 7. The top of the main altar (side altars have the same endings):

1 – tulipan *Tulipa* sp., 2 – niezapominajka *Myosotis* sp., 3 – lilia *Lilium* sp., 4 – tulipan *Tulipa* sp. Fot. (Photo by) A. Sołtys-Lelek, 2014.

Fot. 8. Dekoracje bocznych słupów ołtarzy:

Photo 8. Decorations of the side pillars of altars:

1 – tulipan *Tulipa* sp., 2 – lilia *Lilium* sp., 3 – lilia złotogłów *Lilium martagon*. Fot. (Photo by) A. Sołtys-Lelek, 2014.

Występuje pospolicie w lasach liściastych (rzęd *Fagetalia*), a sporadycznie także na ocienionych wilgotnych łąkach.

7. **Z. wielkokwiatowy** *A. sylvestris* L.: OG (4);

Rzadki gatunek rosnący w kwiecistych murawach kserotermicznych (zespół *Origanobrachypodietum*).

8. **Przylaszczka pospolita** *Hepatica nobilis* Mill.: OS (26);

Rośnie pospolicie w lasach liściastych (rzędu *Fagetalia*) i sporadycznie w ciepłolubnych zaroślach.

9. **Jaskier rozłogowy** (j. rozesłany) *Ranunculus repens* L.: OS (23);

Występuje pospolicie na całym terenie OPN, na siedliskach wilgotnych, m.in. w lasach, zióloroślach, na łąkach i przydrożach.

Fot. 6. Antepedium ołtarza bocznego prawego z wizerunkiem Św. Józefa Rzemieślnika:

Photo 6. Antepedium of the right side altar with a picture of St. Joseph the Craftsman: 1 – dzwonek jednostronny *Campanula rapunculoides*, 2 – wietlica samicza *Athyrium filix-femina*, 3 – kielisznik zaroślowy *Calystegia sepium*, 4 – żyto zwyczajne *Secale cereale*. Fot. (Photo by) A. Sołtys-Lelek, 2014.

Rząd: *Papaverales*

Rodzina: makowate *Papaveraceae*

10. **Mak polny** *Papaver rhoeas* L.: P (2), OBL (4);

Rośnie przede wszystkim w uprawach zbożowych, spotykamy także na ugorach, przydrożach i w siedliskach ruderalnych.

Rząd: *Caryophyllales*

Rodzina: goździkowate *Caryophyllaceae*

11. **Kąkol polny** *Agrostemma githago* L.: OS (44);

Niezbyt częsty obecnie gatunek występujący w uprawach zbóż.

12. **Goździk kropkowany** *Dianthus deltoides* L.: OS (33);

Niezbyt częsty gatunek rosnący na ubogich pastwiskach, łąkach, rzadziej w murawach kserotermicznych.

Rząd: *Violales*

Rodzina: fiołkowate *Violaceae*

13. **Fiołek** *Viola* sp.: OS (18);

Różne gatunki z rodzaju fiołek występują pospolicie na terenie OPN w różnych zbiorowiskach – od lasów i zarośli, po kwieciste murawy kserotermiczne.

Rząd: *Capparales*

Rodzina: kapustowate (krzyżowe) *Brassicaceae* (*Cruciferae*)

14. **Rzeżusznik (gęsiówka) piaskowy** *Cardaminopsis arenosa* (L.) Hayek: OS (25);

Rośnie bardzo często na całym terenie Parku, na skałkach, piarżyskach, w ciepłolubnych zaroślach, murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*), w lasach liściastych (zespół *Tilio-Carpinetum*), rzadziej na ugorach i polach uprawnych.

Rząd: *Euphorbiales*

Rodzina: wilczomleczowate *Euphorbiaceae*

15. **Wilczomlecz** *Euphorbia* sp.: OS (21);

Różne gatunki z tego rodzaju występują pospolicie w OPN w różnych zbiorowiskach – od lasów i zarośli, po kwieciste murawy kserotermiczne, pola uprawne i ugory.

16. **W. sosnka** *E. cyparissias* L.: OS (16);

Gatunek rozpowszechniony na suchych i nasłonecznionych zboczach w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*), w ciepłych zaroślach i na miedzach.

Rząd: *Primulales*

Rodzina: pierwiosnkowate *Primulaceae*

17. **Tojeść rozesłana** *Lysimachia nummularia* L.: OS (31);

Roślina pospolita w OPN na wilgotnych łąkach, w widnych lasach, zaroślach i wzdłuż brzegów potoków. Niekiedy spotykana na siedliskach ruderalnych i polach uprawnych.

Rząd: *Rosales*

Rodzina: różowate *Rosaceae*

18. **Przywrotnik** *Alchemilla* sp.: OS (19);

Różne gatunki z tego rodzaju rosną w dnach dolin na łąkach (klasa *Molinio-Arrhenatheretea*). Spotkać je możemy także w murawach kserotermicznych, widnych lasach, w zaroślach, na cienistych zboczach, na miedzach, czy w siedliskach ruderalnych.

19. Poziomka *Fagaria* sp.: OS (38);

Gatunki z tego rodzaju występują na terenie OPN pospolicie na suchych i nasłonecznionych zboczach dolin, w murawach kserotermicznych, ciepłolubnych zaroślach, na miedzach. Rzadziej rosną w lasach i na cienistych polanach.

20. Róża dzika *Rosa canina* L.: OS (6);

Gatunek dość częsty w OPN na nasłonecznionych zboczach dolin, w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*), ciepłolubnych zaroślach, na przydrożach, czy miedzach śródpolnych.

Rząd: *Saxifragales*

Rodzina: gruboszowate *Crassulaceae*

21. Rojownik (rojnik) pospolity *Jovibarba sobolifera* (Sims) Opiz: OS (17);

Gatunek bardzo częsty w OPN. Rośnie w termofilnych murawach naskalnych (podzespół *Festucetum pallentis sempervivetosum*), murawach kserotermicznych (zespół *Origano-Brachypodietum*) i w ciepłolubnych zaroślach.

Rząd: *Fabales*

Rodzina: bobowate (motylkowate) *Fabaceae* (*Papilionaceae*)

22. Cieciora pstra *Coronilla varia* L.: OS (11);

Pospolita w OPN na nasłonecznionych zboczach, w murawach kserotermicznych (zespół *Origano-Brachypodietum*) i w ciepłolubnych zaroślach (zespół *Peucedano cervariae-Coryletum*). Sporadycznie spotykana w widnych lasach oraz na wierzchołku na miedzach.

23. Konieczyna białoróżowa *Trifolium hybridum* L.: P (5);

Rzadki w OPN gatunek rosnący w dnach dolin na podmokłych łąkach lub w rowach.

24. Wyka *Vicia* sp.: OS (5);

Różne gatunki rodzaju wyka rosną pospolicie w dnach dolin OPN na łąkach (klasa *Molinio-Arrhenatheretea*). Spotkać je możemy również często w murawach kserotermicznych, widnych lasach i zaroślach, na miedzach, polach uprawnych, czy w siedliskach ruderalnych.

Rząd: *Geraniales*

Rodzina: szczawikowate *Oxalidaceae*

25. Szczawik zajęczy *Oxalis acetosella* L.: OS (24);

Jest to jeden z najpospolitszych składników runa lasów liściastych (rząd *Fagetalia*) w OPN. Rośnie także w cienistych zaroślach i w młodnikach.

Rząd: *Myrtales*

Rodzina: wiesiołkowate *Oenotheraceae* (*Onagrandaceae*)

26. Wierzbówka koprzyca *Chamaenerion angustifolium* (L.) Scop.: OS (43);

W OPN rośnie bardzo często na nieużytkach i w siedliskach ruderalnych. Rzadziej spotykana na ugorach, w młodnikach i drzewostanach prześwietlonych.

Rząd: *Apiales*

Rodzina: araliowate *Araliaceae*

27. Bluszcz pospolity *Hedera helix* L.: OS (29), OG (2);

Gatunek bardzo częsty na zboczach dolin OPN i w rejonie wychodni skalnych w lasach liściastych (klasa *Quercu-Fagetea*: zespół *Tilio-Carpinetum*, zbiorowisko *Fagus sylvatica-Crucjata glabra*) i ciepłolubnych zaroślach (zespół *Peucedano cervariae-Coryletum*).

Rodzina: selerowate (baldaszkowate) *Apiaceae* (*Umbelliferae*)

28. **Barszcz pospolity** *Heracleum sphondylium* L.: OS (7);

Gatunek pospolity w dnach dolin OPN, na łąkach (zespół *Arrhenatheretum elatioris*). Rzadziej rośnie w zaroślach, na brzegach lasów, miedzach, przydrożach, w siedliskach ruderalnych.

29. **Marchew zwyczajna** *Daucus carota* L.: OBL (7);

Gatunek dość częsty w OPN w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*), na łąkach, przydrożach, miedzach, ugorach, w siedliskach ruderalnych i na obrzeżach lasów.

Rząd: *Gentianales*

Rodzina: marzanowate *Rubiaceae*

30. **Przytulia** *Galium* sp.: OS (15);

Liczne gatunki z tego rodzaju rosną na terenie OPN w różnych zbiorowiskach roślinnych – w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*), na łąkach (klasa *Molinio-Arrhenatheretea*), przydrożach, miedzach, w siedliskach ruderalnych, ciepłolubnych zaroślach (zespół *Peucedano cervariae-Coryletum*), w lasach liściastych (zespół *Tilio-Carpinetum*, zbiorowisko *Fagus sylvatica-Crucjata glabra*).

31. **P. pospolita** *G. mollugo* L.: OS (45);

Gatunek pospolity na terenie OPN w różnych zbiorowiskach łąk (klasa *Molinio-Arrhenatheretea*) i muraw kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*).

32. **P. właściwa** *G. verum* L.: OS (41);

Gatunek bardzo częsty w OPN. Rośnie w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*), na łąkach, przydrożach i miedzach.

33. **Przytulinka (przytulia) wiosenna** *Crucjata glabra* (L.) Ehrend.: OS (35);

Gatunek pospolity na ciepłych i suchych siedliskach, w lasach liściastych (zespół *Tilio-Carpinetum*, zbiorowisko *Fagus sylvatica-Crucjata glabra*), w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*), rzadszy na łąkach.

Rząd: *Dipsacales*

Rodzina: szczeciowate *Dipsacaceae*

34. **Świerzbica polna** *Knautia arvensis* (L.) J. M. Coult.: OS (5);

Gatunek dość pospolity w dnach dolin OPN na świeżych łąkach (zespół *Arrhenatheretum elatioris*), w ciepłolubnych murawach kserotermicznych. Poza tym spotykany także na przydrożach, miedzach, obrzeżach lasów i w widnych zaroślach.

Rząd: *Polemoniales*

Rodzina: powojowate *Convolvulaceae*

35. **Kielisznik zaroślowy** *Calystegia sepium* (L.) R.Br: OBP (3);

Gatunek niezbyt częsty. Rośnie głównie w zaroślach wierzbowych i łąkach (związek *Alno-Ulmion*) w dnach dolin.

Rząd: *Boraginales*

Rodzina: ogórecznikowate (szorstkolistne) *Boraginaceae*

36. **Niezapominajka** *Myosotis* sp.: SOG (2);

Różne gatunki z rodzaju niezapominajka występują w różnych zbiorowiskach roślinnych – od wilgotnych łąk (związek *Calthion*), pól uprawnych i miejsc ruderalnych, po cieniste siedliska lasów liściastych (rząd *Fagetalia*), suche nasłonecznione zbocza dolin z murawami (klasa *Festuco-Brometea*), pola uprawne, przydroża i ugory.

Rząd: *Scrophulariales*Rodzina: psiankowate *Solanaceae*37. **Psianka** *Solanum* sp.: OS (2);

Różne gatunki z tego rodzaju rosną niezbyt często w OPN w zaroślach wierzbowych i lasach łęgowych, nad potokami w dnach dolin. Niekiedy spotykane są na siedliskach ruderalnych lub na polach uprawnych.

Rodzina: trędownikowate *Scrophulariaceae*38. **Naparstnica zwyczajna** *Digitalis grandiflora* Mill.: OS (39);

Gatunek dość częsty w OPN na nasłonecznionych zboczach dolin, w widnych zaroślach, cieplejszych partiach lasów liściastych (zespół *Tilio-Carpinetum*, zbiorowisko *Fagus sylvatica-Crucjata glabra*), rzadziej w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*).

39. **Lnica pospolita** *Linaria vulgaris* Mill.: OS (3);

Gatunek częsty na terenie Parku, rosnący w różnorodnych siedliskach – od muraw kserotermicznych i ubogich pastwisk, po przydroża, miedze, ugory, pola uprawne i siedliska ruderalne.

40. **Dziewanna kutnerowata** *Verbascum phlomoides* L.: OS (14);

Gatunek dość rzadki w OPN, rosnący w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*), a sporadycznie na ciepłych i suchych siedliskach ruderalnych.

Rząd: *Campanulales*Rodzina: dzwonkowate *Campanulaceae*41. **Dzwonek brzoskwiolistny** *Campanula persicifolia* L.: OS (10);

Dość pospolity w OPN na nasłonecznionych zboczach w ciepłolubnych zaroślach (zespół *Peucedano cervariae-Coryletum*) i w buczynach storczykowych (zbiorowisko *Fagus sylvatica-Crucjata glabra*). Częsty także w widnych lasach liściastych (zespół *Tilio-Carpinetum*).

42. **D. jednostronny (rapunkulokształtny)** *C. rapunculoides* L.: OS (42), OBP (1);

Dość częsty gatunek rosnący w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*) i ciepłolubnych zaroślach (zespół *Peucedano cervariae-Coryletum*). Spotykany także na miedzach, przydrożach i obrzeżach lasów.

43. **D. okrągłolistny** *C. rotundifolia* L.: OS (32);

Gatunek bardzo częsty w OPN. Rośnie na skałkach i skalistych zboczach, w widnych zaroślach, murawach kserotermicznych, a rzadziej w lasach.

44. **D. pokrzywolistny** *C. trachelium* L.: OS (27);

Gatunek pospolity w lasach liściastych (rząd *Fagetalia*), a najliczniej rośnie w grądach (zespół *Tilio-Carpinetum*); rzadziej spotykany w murawach kserotermicznych, ciepłolubnych zaroślach, na przydrożach i obrzeżach lasów.

45. **D. rozpierzchły** *C. patula* L.: OS (46);

Rośnie bardzo często w dnach dolin OPN, na świeżych łąkach (zespół *Arrhenatheretum elatioris*), rzadziej na miedzach, przydrożach, w widnych zaroślach, młodnikach i na murawach kserotermicznych.

Rząd: *Asterales*Rodzina: astrowate (złożone) *Asteraceae* (*Compositae*)46. **Krwawnik pospolity** *Achillea millefolium* L.: OS (48);

Pospolita roślina występująca w OPN na świeżych łąkach i pastwiskach (rząd *Arrhenatheretalia*), na przydrożach, w siedliskach ruderalnych, na ugorach, polach uprawnych, a także rzadziej w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*).

47. **Stokrotka pospolita** *Bellis perennis* L.: OS (36);
Pospolity gatunek występujący w OPN przede wszystkim na łąkach i pastwiskach (rząd *Arrhenatheretalia*), na przydrożach i miedzach.
48. **Dziewięciśł bezłodygowy** *Carlina acaulis* L.: OG (3); rzeźbione dziewięciśły znajdują się także po obu stronach tabernakulum ołtarzy bocznych;
Gatunek niezbyt częsty w OPN, rośnie na suchych zboczach w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*).
49. **Chaber bławatek** *Centaurea cyanus* L.: OS (12), P (4);
Pospolity chwast upraw zbożowych, rzadziej spotykany w uprawach okopowych, na siedliskach ruderalnych i przydrożach.
50. **Cykorja podróznik** *Cichorium intybus* L.: OS (13);
Gatunek częsty na terenie Parku. Rośnie na suchych zboczach, w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*), a także na przydrożach, ugorach, miedzach i w siedliskach ruderalnych.
51. **Jastrun właściwy** (złocien właściwy) *Leucanthemum vulgare* Lam.: OS (40), OBL (5);
Gatunek częsty w dnach dolin OPN, na świeżych łąkach i pastwiskach (rząd *Arrhenatheretalia*), w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*), rzadszy na przydrożach i miedzach.
Klasa: *Liliopsida*
Rząd: *Asparagales*
Rodzina: pajęcznicowate *Anthericaceae*
52. **Pajęcznica gałęzista** *Anthericum ramosum* L.: OS (20);
Roślina bardzo częsta w OPN na suchych i nasłonecznionych zboczach, szczególnie w murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*) i ciepłolubnych zaroślach.
Rząd: *Liliales*
Rodzina: liliowate *Liliaceae*
53. **Lilia** *Lilium* sp.: SOG (3), DBO (2);
Hodowlane gatunki z tego rodzaju spotykane są w przydomowych ogródkach na terenie całego Parku.
54. **L. złotogłów** *L. martagon* L.: OS (22), OG (5), DBO (3);
Gatunek bardzo częsty w OPN w lasach liściastych (rząd *Fagetalia*), a najliczniej w grądach (zespół *Tilio-Carpinetum*) i storczykowych buczynach (zbiorowisko *Fagus sylvatica-Crucjata glabra*); rzadziej spotykany w ciepłolubnych zaroślach, na przydrożach i obrzeżach lasów.
55. **Tulipan** *Tulipa* sp.: SOG (1, 4), DBO (1);
Hodowlane gatunki z tego rodzaju spotykane są w przydomowych ogródkach na terenie całego Parku
Rząd: *Poales*
Rodzina: wiechlinowate (trawy) *Poaceae* (*Gramineae*)
56. **Owies zwyczajny** *Avena sativa* L.: P (3), OBL (1);
Gatunek powszechnie uprawiany w Ojcowie, zwłaszcza do lat 70. XX wieku, niekiedy przejściowo dziczejący na siedliska ruderalne.
57. **Drżączka średnia** *Briza media* L.: OS (9);
Bardzo częsta trawa, rosnąca na świeżych i wilgotnych łąkach (klasa *Molinio-Arrhenatheretea*), w ciepłolubnych murawach kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*), na miedzach, przydrożach i ubogich pastwiskach.

58. Kostrzewa blada *Festuca pallens* Host: OS (34);

Trawa rosnąca pospolicie i masowo w OPN na skałach wapiennych, gdzie jest głównym składnikiem zbiorowiska muraw naskalnych (zespół *Festucetum pallentis*). Często spotykana też na skalistych wychodniach w obrębie kwiecistych muraw (zespół *Origano-Brachypodietum*) i ciepłolubnych zarośli (zespół *Peucedano cervariae-Coryletum*).

59. Żyto zwyczajne *Secale cereale* L.: OS (3), P (1), OBP (4);

Gatunek powszechnie uprawiany w Ojcowie, zwłaszcza do lat 70. XX wieku, niekiedy przejściowo dziczejący na siedliska ruderalne.

60. Ostnica Jana *Stipa joannis* Čelak.: OS (47);

Bardzo rzadki w Parku gatunek, rosnący w murawach kserotermicznych (rząd *Festucetalia valesiaca*).

61. Pszenica zwyczajna *Triticum aestivum* L.: OS (1), OBL (6);

Gatunek powszechnie uprawiany w Ojcowie, zwłaszcza do lat 70. XX wieku, niekiedy przejściowo dziczejący na siedliska ruderalne.

DYSKUSJA I PODSUMOWANIE

Kaplica „Na Wodzie” w Ojcowskim Parku Narodowym jest jak pisał ks. Walenty Załuski „...piękna swoją prostotą i swojskością. ...swojską w każdym calu z motywów miejscowych. Nie ma w niej nic, czegooby nie można było odszukać w domostwach miejscowych” (Załuski 1902). Podobnie rośliny, jak te zdobiące antepedia i słupy boczne ołtarzy kaplicy, można odnaleźć spacerując wzdłuż Doliny Prądnika, podziwiając jej urozmaicony krajobraz. Niezwykłą mozaikę siedlisk tworzą tu łąki, pastwiska i ziołorośla, porastające dna dolin, a tuż nad nimi na zboczach barwne murawy kserotermiczne i naskalne oraz cieniste lasy.

Ogółem w ornamentach dekoracyjnych kaplicy „Na Wodzie” zidentyfikowano 61 elementów inspirowanych światem roślinnym. Część roślin okazała się niemożliwa do identyfikacji ze względu na daleko posuniętą stylizację, o czym już wcześniej wspomniano. W niektórych przypadkach nie pomogła również próba ich oznaczenia na podstawie analizy ogólnej treści malowideł, gdyż występujące tu rośliny są przemieszane z różnych środowisk. Zwłaszcza motywy na szczytach ołtarzy i na słupach ołtarzy bocznych zostały na tyle przekształcone, że możliwe jest dostreżenie w nich tylko śladów inspiracji światem roślin. Być może część z nich przedstawia jedynie pewną wizję artystyczną związaną z florą lub też artyści przekształcali je tak skrajnie, kierując się wyłącznie względami dekoracyjnymi (Gałara 2005, 2007).

W przedstawieniach motywów roślinnych na ołtarzach można zauważyć istotną różnicę pomiędzy ołtarzami pochodzącymi z lat 1902–1905 (Fot. 5–6), a ołtarzem soborowym z 1983 roku (Fot. 2). Wydaje się, że artyści malujący antepedia na początku XX wieku starali się oddać wygląd rośliny jak najbardziej realistycznie. Natomiast w późniejszym ołtarzu soborowym, stylizacja jest już na tyle daleko posunięta, że w niektórych przypadkach uniemożliwia nawet identyfikację gatunku. Zatem owa różnica dotyczy sposobu odwzorowywania zaczerpniętych z najbliższego otoczenia motywów roślinnych.

Analizując skład występujących w ornamentach dekoracyjnych kaplicy gatunków nie trudno spostrzec, iż wybrane zostały tu rośliny dobrze znane artystom i w większości pospolicie występujące w dolinie Prądnika. Można powiedzieć, że są to rośliny

z „podwórka artysty”, czyli tutejszych muraw, łąk, pól i lasów, np.: nerecznica samcza *Dryopteris filix-mas*, zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, przyłasczka pospolita *Hepatica nobilis*, stokrotka pospolita *Bellis perennis*, krwawnik pospolity *Achillea millefolium*, przytulinka (przytulia) wiosenna *Cruciata glabra*, kostrzewa biała *Festuca pallens*. Nie rzadko są to również gatunki powszechnie hodowane przez człowieka, jak np.: owies zwyczajny *Avena sativa*, żyto zwyczajne *Secale cereale*, czy pszenica zwyczajna *Triticum aestivum*. Wymienione powyżej rośliny zbożowe oraz towarzyszące im chwasty uprawne, takie jak: mak polny *Papaver rhoeas*, kąkol zbożowy *Agrostemma githago* i chaber bławatek *Centaurea cyanus*, wskazują dodatkowo na rolniczy charakter tego terenu. Rolnictwo było bowiem głównym źródłem utrzymywania mieszkańców dolin Prądnika i Sąspowskiej, aż do lat. 70. XX wieku. Płaskie dna dolin wykorzystywano jako łąki kośne i pola uprawne, a łagodne zbocza jako pastwiska. Właśnie tego rodzaju długotrwała forma użytkowania ziemi ukształtowała osobliwy krajobraz dolin i wpłynęła na dużą różnorodność florystyczną obszaru (Partyka 2005).

Ogólnie wśród zidentyfikowanych w kaplicy motywów florystycznych najliczniejszą grupę stanowią rośliny leśne – 14 gatunków (z grądów *Tilio-Carpinetum*, łągów *Alno-Ulmion*, buczyn storczykowych zb. *Fagus sylvatica-Cruciata glabra*), następnie typowe dla muraw kserotermicznych i naskalnych – 14 gatunków (klasa *Festuco-Brometea*) oraz rośliny związane ze zbiorowiskami łąkowymi – 13 gatunków (świeże łąki kośne *Arrhenatheretum elatioris* i łąki podmokłe *Cirsietum rivularis* z klasy *Molinio-Arrhenatheretea*). Jednocześnie niektóre z przedstawionych tu taksonów należą obecnie do rzadkich elementów flory Parku. Przykładem może być typowo stepowa trawa – ostnica Jana *Stipa joannis*, o charakterystycznej powiewającej na wietrze, piórkowato owłosionej, ości. Występuje ona aktualnie w OPN zaledwie na czterech stanowiskach (Sołtys-Lelek, Barabasz-Krasny 2009).

Wiele gatunków zostało tu wykorzystanych przez artystów głównie dzięki swoim walorom dekoracyjnym. Przykładem mogą być: dziewięciśń *Carlina acaulis*, chaber, dzwonek *Campanula*, złocień *Leucanthemum*, tulipan *Tulipa*, czy kielisznik *Calystegia*. Większość z nich ze względu na atrakcyjne kwiaty stanowi odzwierciedlenie piękna otaczającej przyrody i tworzy jakby „naturalny barwny ogród” – przejaw wielkiej miłości do stworzonego przez Boga Świata. Jak się wydaje, w większości bez przywiązania do szczegółowej symboliki.

Jednakże wśród przedstawionych tu gatunków wyróżnić można grupę roślin o powszechnie znanym znaczeniu symbolicznym, m.in. lilia, bluszcz *Hedera helix*, fiołek *Viola*, jodła *Abies alba*, róża, dziewanna, maki, zboża i inne. Motywy tych roślin występują, np. na antepediach ołtarzy, czy słupach ołtarzy bocznych (Fot. 2, 4–6, 8). Czystość i dziewictwo Matki Boskiej zaznaczona jest przez umieszczenie w ołtarzu głównym białych stylizowanych lilii *Lilium*. Interesujący jest fakt, że lilie spełniają tu dwie różne funkcje: w ołtarzu soborowym mają czysto dekoracyjny charakter, a tuż przy obrazie w ołtarzu głównym nabierają już innej wymowy – stają się symbolem owej czystości. Są one również atrybutem św. Józefa, patrona tej kaplicy. Lilia jest także symbolem opatrności, łaski i opieki boskiej (Łk 12, 27). Według legendy te piękne kwiaty powstały z łez Ewy wygnanej z Raju. Z kolei bluszcz pospolity, pojawiający się na antepediach ołtarza głównego i soborowego, jako roślina wiecznie zielona o niezwykłej mocy wegetatywnej, symbolizuje nieśmiertelność i zmartwychwstanie. Natomiast fiołek w chrześcijaństwie jest symbolem cnoty i pokory – jest to kwiat Matki Boskiej i Chrystusa, posiada kolor symbolizujący Mękę Pańską.

Symbolem cnoty w tradycji judeo-chrześcijańskiej jest także jodła. Z kolei róża symbolizuje miłość Boga, łaskę i męczeństwo. Jest atrybutem Marii Panny, symbolizując Jej bezgrzeszność. Kłosa zbóż pojawiające się na każdym z antepediów są symbolem daru życia, chleba pańskiego – Eucharystii (zwłaszcza pszenica) i zmartwychwstania. W sztuce poprzez kłosa zbóż ukazywana jest często ludzka natura Chrystusa, schodzącego do świata podziemnego, a potem zmartwychwstającego. Do śmierci Chrystusa nawiązują również maki, które według tradycji są jej symbolem. Według legendy powstały one z kropel krwi ukrzyżowanego Chrystusa. W dawnej wizji świata śmierć była ściśle związana z życiem, stąd mak towarzyszył wielu obrzędom, wchodząc w skład potraw świątecznych, np. mazurków i makowców, spożywanych zwłaszcza podczas Wielkanocy. Dziewanna natomiast symbolizuje zwycięstwo duszy nad ciałem. Inne gatunki, jak np.: koniczyna *Trifolium*, przylaszczka, poziomka *Fragaria* i szczawik zajęczy *Oxalis acetosella*, ze względu na trójlistność, były uważane za symbol Trójcy Świętej. Można zatem powiedzieć, że dzięki symbolice roślin artyści w swych dziełach zawarli w oryginalny sposób opowieść o prawdach wiary chrześcijańskiej (Szczepanowicz 2003).

Miejscowi artyści tworząc wewnątrz kaplicy „Na Wodzie” swoisty „barwny ogród” w pewnym sensie docenili to, co natura ofiaruje nam w tym tak niezwykłym miejscu, jakim są ojcowskie doliny. Inspirując się krajobrazem i florą nadali tutejszej kaplicy oryginalny klimat, pokazując zarazem bogactwo przyrody, które zostało tu nam jakby „podane na wyciągnięcie ręki”. Można na zakończenie zacytować Wilhelma z Conches *Piękno świata jest tym, co dostrzegamy w pojedynczych elementach, np. gwiazdach na niebie, ptakach w powietrzu, rybach w wodzie*

PIŚMIENICTWO

- Besser W. 1809. *Primitiae florae Galliciae austriacae utriusque*. “Sumpt. Ant. Doll. Viennae”, 2: 423 ss.
- Bosak W. 1997. *Remont „Kaplicy na Wodzie” w Ojcowie*. „Parki Narodowe”, 3: 20–21.
- Kopaliński W. 1991. *Słownik symboli*. Wiedza Powszechna. Warszawa, 512 ss.
- Leonowicz M., Leonowicz M. 1996. *Kaplica „Na Wodzie” w Ojcowie p.w. św. Józefa*. Inwentaryzacja architektoniczna, maszynopis. Kraków, ss. 11 + 18 rycin.
- Łuczyńska-Bruzda M. 1978. *Wartości kulturowe Ojcowskiego Parku Narodowego. Analiza form, problem ich zachowania*. „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, 12: 63–74.
- Mitkowska A. 1995. *Uzdrowisko w Ojcowie i jego park zdrojowy*. „Prądnik. Prace Muz. Szafera”, 10: 135–188.
- Michalik S. 1978. *Rośliny naczyniowe Ojcowskiego Parku Narodowego*. „Studia Naturae”, ser. A. 16: 1–138.
- Mirek Z., Piękoś-Mirkowa H., Zając A., Zając M. 2002. *Flowering plants and Pteridophytes of Poland – a checklist. Biodiversity of Poland*. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Science. Kraków, 442 ss.
- Partyka J. 1979. *Przewodnik. Ojcowski Park Narodowy*. Wyd. I. Wyd. Sport i Turystyka. Warszawa, 131 ss.
- Partyka J. 1988. *Przewodnik. Ojcowski Park Narodowy*. Wyd. II. poprawione i uzupełnione. Sport i Turystyka. Warszawa, 151 ss.

Partyka J. 1990. *Przewodnik po stałej wystawie Muzeum im. Prof. Władysława Szafera i Parku Zamkowym*. Ojcowski Park Narodowy. Kraków, 92 ss.

Partyka J. 2001. *Sto lat kaplicy „Na wodzie” w Ojcowie (1901–2001)*, [w:] *Badania Naukowe w południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, red. J. Partyka. Wyd. OPN. Ojców, s. 503–506.

Partyka J. 2006. *Przewodnik. Ojcowski Park Narodowy*. Wyd. III. Sport i Turystyka MUZA SA. Warszawa, 191 ss.

Rothmaler W. 2005. *Exkursionsflora von Deutschland*. Band 4. Gefäßpflanzen: Kritischer Band, 693 pp.

Sołtys-Lelek A., Barabasz-Krasny B. 2009. *Protected vascular plant species of Ojców National Park (S Poland)*, [w:] *Rare, relict and endangered plant species in Poland*, Z. Mirek, A. Nikel (eds), W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences. Kraków, s. 487–501.

Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B. 1986. *Rośliny polskie – opisy i klucze do oznaczania wszystkich gatunków roślin naczyniowych*. Wyd. V, T. 1–2. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1019 ss.

Szczepanowicz B. 2003. *Atlas roślin biblijnych. Pochodzenie i miejsce w Biblii i symbolika*. Wyd. WAM. Kraków, 272 ss.

Šomšák L. (red.) 1990. *Świat roślin skał i minerałów*. Wyd. PWN i L. Warszawa, 401 ss.

[Załoski W.] Z. W. 1902. *Kaplica w Ojcowie*. „Tygodnik Ilustrowany” z dnia 9 maja (20 kwietnia), **18**: 353.

Załoski W. 1903. *Kartka z dziejów doliny Prądnika*. Warszawa.

Zoga E. 1974. *O rewaloryzacji regionalnych form kulturowych w architekturze i kształtowaniu przestrzeni na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego*. „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN w Krakowie”, **18**(1): 297–299.

Netografia:

<http://www.atlas-roslin.pl/>

<http://www.ogrody.orzysz.org.pl>

<http://www.apologetyka.katolik.pl/odnowa-kosciola/151/1292-o-zdziczej-pszenicy-i-o-chwacie-ktory-moe-sta-si-pszenic-mt-1324-30>

SUMMARY

The paper presents the systematic list of plants depicted in decorative ornaments in St Joseph the Craftsman's Chapel on the Water in Ojców National Park (southern Poland). Built in 1901, the small chapel is situated in the picturesque valley of the Prądnik River at the foot of a big rock outcropping. It is an example of wooden architecture called the Swiss-Ojców style which is based on both local and borrowed from other regions decorative motifs. Inside the chapel there are three altars decorated with plant-like motifs taken from the immediate vicinity: meadows, xerothermic grasses, brushwood and forests. Altogether, in the decorative ornaments of the chapel 61 elements inspired by the plant world were identified. Among them, the genus of at least 10 plant-like elements and the species of 51 of them were determined. The majority of species were used in the ornaments because of their decorative values and they are a reflection of the beauty of the surrounding the chapel nature. However, it is also possible to distinguish a group of plants of a symbolic meaning, where artists tried to convey in their works the “tale of the truths of faith”.